

FELSEFE DÜNYASI

2005/2 Sayı: 42

YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR

ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu
Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Doç. Dr. İsmail KÖZ

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve
TÜBİTAK /ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ
P.K. 21 Yenışehir / ANKARA
Tel&Fax: 0.312 231 54 40

Fiyatı: 12 YTL (KDV Dahil)

Banka Hesap No:
Vakıfbank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No: 11 Y.Mahalle / ANKARA
Tel: 0.312 354 91 31 (Pbx) • Fax: 0.312 354 91 32

HEIDEGGER'DE ETİK DENEYİM

Cihan Camcı *

Heidegger düşüncesinde etik ilk bakışta öne çıkmayan, genellikle yorumcularının doğrudan yönelmediği bir yer tutar. Ama bu etiğin tuttuğu yerin önemsiz olduğu anlamına gelmez. Bence tam aksine, tam da *yer tutuş* bağlamında etik, Heidegger düşüncesiy-le deneyim alanının sınırlarına yaklaşır. Evet, Heidegger etiğin metafizik sınırlar içinde tartışılabileceğini açıkça söyler ama bilemediğimiz, bilinmezliğinde bıraktığımız etiğin metafizik olanaklılığının, etiğin bu dünyada kendisine bir yer açarak deneyimlenebilirliğe yaklaşmasının olanaklılığı olduğunu da anlatır bir yandan.

Bu yazıda etik-metafizik ilişkisinin Heidegger düşüncesinde yeniden kurulmasını ve bu ilişkinin Yunan düşüncesinden yola çıkarak aşkınsal özneciliğin (*transcendental subjectivity*) deneyim kavramına –aşkınsal fenomenoloji de dahil olmak üzere– indirgemeci yaklaşımını aşmaya çalışan yönünü tartışacağım. Bu bağlamda, etik deneyimin Heidegger'de, henüz-değil ama olmak zorunda olan (*Not-yet but ought-to-be*) olarak, yani etiğin kendisini yine kendi içinden kaynaklanan bir zorunluluk olarak açtığı yerde oluşun oluş olarak meydana gelmesini (*Almanca Ereignis*) ele alacağım. Buradaki zorunluluğun, Kant'ın kendi içinde aşına olamayacağımız, bilemeyeceğimiz yerde bıraktığı kendinde şey, (*thing-in-itself*) öznenin bilişsel yapısından ve anlayıp yorumlama olanağından önce kendisini açan bir zorunluluk olduğunu göstermeye çalışacağım. Bu zorunluluğun, fenomenin kendi içinden gelen ışığın açığa çıkışı gibi aşinalık kazanmasına edilgen bir açıklıkla tanıklık edeceğimiz yerin, aynı zamanda bizim içinde yaşadığımız alan, yani *ethos*' olduğundan yola çıkarak, metafiziğin kapsayıcılığını, şiddet ve karşı şiddet doğuran etkisini açacağım. Böylece etik-metafizik ilişkisinin şiddet dolayımı ile belirli bir jeo-politiğin ayrıcalıklı kılınması, Alman Dasein'inin Yunan düşüncesinin hakikate en yakın yerde olana komşuluk etmesinin mirasçısı olması gibi Heidegger'e yöneltilen eleştirilere değineceğim. Bu eleştirilerin haklılığına karşın, Habermas'ın 1935'te söylediği gibi Heidegger'den Heidegger' karşın yaşadığımız alanı demokratikleştirebilecek bir olanak bulup bulamayacağımızı Derrida'ya gönderme yaparak tartışacağım.

Bizi Nietzsche'nin unutmamızı istediği şeyi hatırlamaya çağıran Heidegger, nihilizmden öteye geçme arayışıyla yeni bir ontolojik proje geliştirdi. Bu projesi etik - metafizik ilişkisinin gelip dayandığı etiğin temelindeki –bir sır olarak gizli kalmış olan- ontolojik statüyle bir hesaplaşma içeriyordu zorunlu olarak. Bizi kuşatan ötekiliğimizin,

* Yrd. Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.

yani dilin, bizim aşına olduğumuz ve aşına olmadığımızla deneyimimizi sınırlayan belirlenimi yokmuş gibi yapabileceğimiz bir hesaplaşma olamazdı bu. Etiğin gizli ontolojik statüsünün açığa çıkışı, yani oluşu bize dilin içindeki günlük yaşam pratiklerimizden öteye geçmeye çağıran bir oluş ve dilin sınırları, Derrida'nın deyimiyle Heidegger'i ikili bir bağlılık (*double-bindedness*) içinde bırakıyordu. Heidegger dilin, ontik sınırların bilinebilirliğine kendisini açarken aynı anda geri çeken bir oluş biçiminden ve insanın bu deneyimin kıyısında, yaşadığı yaşam alanının içinde bir yerde durup aşına olamadığına yönelmesinin, bizi aşkınsal öznecilik ve fenomenolojide deneyimin olanaklılık koşullarını sorgulamaya götüreceğini düşünüyordu. Aşına olamadığının kendisini açmak için bu yaşam alanında bir yer açmasını, bir yeri fethetmesinin riskini –heyecanlı, gerilimli, endişeli bir duruşun ve özgürlüğün insana sahip olmasına izin veren bir *evet!* deyişin riskidir bu- etik ve metafizik ilişkisinin kuruluşunda bize duyurmasının nedeni buydu. Bu ilişkinin olanaklılığını yukarıda söz ettiğim oluş biçimi ve risk alma bağlamında bir deneyim olarak tartışacağım. Bunu yapmak için Heidegger'de, özellikle 1930 sonrası, etik ve metafizik ilişkisini insanların ötekiliğiyle, aşına olmadığı, bilinemez olanla karşılaşması anlamında ele almaya çalışacağım. Bu karşılaşma için etik deneyim kavramını kullanıyorum.¹

Etik deneyim anlayışı, diyebiliriz ki, deneye dayalı ve özne merkezli felsefe anlayışında kendisine bir yer edinmekte zora düşen etik ve estetik nedeniyle, modern yaşamda etik kavramların yeniden bir yer tutma olanağı arayışı olarak gündeme geldi. Değer, adalet, sorumluluk gibi kavramlar hem yaşamda gerekli olan, hem de özne merkezli felsefe anlayışının onların bu gerekliliklerini ontolojik bağlamda, yani *oluşları*² bağlamında tartışamamasından dolayı ontolojik yaklaşımın onlara verdiği yeri yitirmiş olan kavramlardır bir bakıma.

Etik deneyim, bu kavramlar bir yer tutuyormuş gibi yapmayı denediğimiz bir deneyimdir. Bize olmayanın izini hâlâ varmış gibi sürdürdüğümüz bir yola çıkış, bir arayış olanağı sağlayan bir karşılaşma deneyimi...

Bu anlamda bir deneyim özneyi merkez alan düşünce geleneğine bir meydan okumadır. Etik deneyim düşünen öznenin yaşamdan yalıtılmış, hesaplayan ve düşüncenin olanaklılığıyla özgürlüğe –bilme ve eyleme özgürlüğüne- sahip olan ayrıcalıklı konumunu sarsan bir meydan okumadır. Özneyi, ayrıcalıklı merkezi yerinden ötekiliğe karşı edilgen ve böylece sorumlu, açık-uçlu bir yere, bir yer tutuşa çağıran bir meydan okuma... Bu açıdan baktığımızda etik deneyim, insanın oluşu ve şeylerin tek tek oluşlarının arasındaki bütünselliği, ortak özü (*common essence*), oluşun kendisini aramayı, oluşun kendisini açışındaki güç ve şiddete kendimizi açarak deneyimlemek demektir.

¹ Kavramın ayrıntılı tarihsel tartışması için bkz.: Wood David, *Questioning Ethics, Contemporary Debates in Philosophy*, sayfa 105, Routledge, London, 2002.

² Oluş sözcüğünü *Becoming* anlamında değil, Almanca *Sein*, İngilizce *Being* kavramlarını karşılamak için kullanıyorum. Varlık sözcüğünü, Türkçe'de kullanımının İngilizce *Entity, Thing*, Almanca *Seiende* sözcükleriyle karıştırılabileceği için tercih etmedim.

Özne merkezli Felsefede Etiğin Yeri

Bu meydan okumayı daha iyi anlayabilmemiz için Heidegger'in Kant ve sonrasında deneyimin olanaklılık koşulu arayışına eleştirisine dönüp bakmalıyız. Kant sonrası Alman düşüncesinde ve romantizmde, insan anlayışının yaşamın içinde olan bir oluş olarak başlamaması, bu yaşama girmeyen anlama olanaklılığının öznenin yöneldiği nesnenin kesin bir bilgisine ulaşmasının koşulu olarak düşünülmesi aşılmaya çalışılıyordu. Kant ve sonrasındaki düşünceye göre, şeylerin tek tek oluşlarının fenomenolojik anlaşılma olanağının kendisi bir ontolojik statüye, yani oluşa sahip olamazdı. Bu nedenle, yani öznenin anlama olanaklılığının, ya da bir başka deyişle bilişsel yapısının (*cognitive structure*) ontolojik statüsü tartışılmadığı için insanın oluşu ve şeylerin tek tek oluşu arasında bir bütünselliği düşünemiyorduk. Anlama ve oluş arasındaki ilişki, teorik bir yönelime indirgenmiş ve hesaplaşılmadan bırakılmıştı Heidegger'e göre. Bu ilişkiyle hesaplaşmak gerekliliği bizi; zamanla (*temporality*) yönelim (*intentionality*) arasındaki ilişkiye götürür. Heidegger'in meydan okuması zorunlu olarak etiğin metafizik sınırlar içinde tartışılmasını gerektirdiği için, anlama ve oluş ilişkisini özne merkezli felsefede eksik olan anlama ve oluş ilişkisi bağlamında düşünmeliyiz. Etiğin kendisine yaşamın içinde yer bulabilmesi sorununa bu noktadan gidebiliriz.

Etik kendisine yer bulmakta zorlandı çünkü düşünce biçimimiz uzun bir süredir özne merkezli felsefeyle biçimleniyor, dış dünyada ne olduğunu ölçüp biçerek anlamaya çalışıyor. Modern düşünce, öznenin karşısına aldığı nesnelere bilgisine nasıl kesinlik kazandıracağını, nesnelere bilgisinin nasıl olanaklı olduğunu araştırıyor. Böylece öznenin dış dünyayı bilmesinin olanaklılık koşulu olarak –Kant'ın söylediği gibi algının saf önsel (*a-priori*) formları- zaman ve uzay, dış dünyadaki nesnelere olup olamayacağını belirliyor. Deneyimleyemediğimiz etik Kant'ın bizden saygı duymamızı istediği bir ide statüsünde, bilemesek de inanmamızı talep ettiği, bize yabancı, aşına olmayan, dolayısıyla da bilebildiğimiz, aşına olduğumuz, deneyimlenebilen dünyada yeri olmayan bir statüde kalıyor. Heidegger bu statüye “gizli ontolojik statü” diyor ve şöyle açıklıyor:

Böylece, modern çağda düşüncenin kendi kendisine yeten akıl olarak belirleyicilik kazanmaya başlamasıyla oluş ve yapmalısın (*ought*) buyruğu arasındaki ayırım tamamlanmış oldu. Bu süreç Kant'ta tamamlandı. Kant için şeyler doğadır –başka bir deyişle, belirlenebilir ve belirlenmiş olan her şey matematiksel-fiziksel düşünce tarafından belirlenebilir. Akıl tarafından ve akıl olarak belirlenmiş olan kategorik buyruk doğanın karşısıdır.³

Zaman ve Oluşan Bilinç

Böylece özneyi merkeze koyan felsefe *yapmalısın* buyruğunun ontolojik statüsünü olgulara, doğaya karşı konumlandırıyor. Zaman yönelime öncül bir form olarak gizli bir

³ Heidegger Martin, *Introduction to Metaphysics*, Translation Gregory Fried and Richard Polt, Yale University Press, 2000, s. 212, Türkçesi Cihan Camcı. (Bundan sonra IM)

ontolojik statüye sahip olmalı ki, deneyimin olanaklılık koşulu olarak epistemolojik gerçeklik doğanın, yani tek tek şeylerin bilgisine kesinlik kazandırıp kendisi bu tür bilmenin dışında kalabilsin. Husserl'le birlikte, öznenin bu pre-fenomonolojik diye tanımlayabileceğimiz gizli oluşundan, yönelimde *oluşan* bir bilinç anlayışına geçtiğimizi söyleyebiliriz. "Şeylerin oluşunun anlaşılması (Almanca *seinverstaendnisse*) insan varoluşunun temel ve karakteristik bir özelliğidir"⁴ diyen Heidegger için fenomonolojik düşüncedeki "oluşan bilinç", tek tek şeylerin anlaşılma olanağının oluşu ile anlayan öznenin oluşu, ve bu ikisinin arasındaki ilişki açısından çok önemli bir role sahipti elbette. Burada karşı çıktığı ise şudur:

Fenomonoloji, yönelimin yöneldiği nesnesinin oluşuna doğru, aşkınsal bir olanakla yöneliminin zamansallığını unutmış görünüyor. Zaman, Kant'ta olduğu gibi Husserl'de de öznenin ve tek tek şeylerin anlaşılması için bir çerçeve olarak tasarlanmıştır. Bu bize öznenin bilişsel yapısında (*cognitive structure*) öznenin burada oluşunun (Almanca *Dasein*), varoluşunun (*existence*) ve zamansallığının (*temporality*) ötesinde, zaman üstü (*supertemporal*), özsel (*essential*) aşkınsal bir olanak, ontolojik bir statü olduğu düşüncesinin sürdüğünü gösteriyor.

Husserl bilincin özünün (*essence*) yönelim olduğunu söylemişti. Yani bilinç bir şeylerin bilincidir; bir şeylere doğru yola çıkıştır. Bilincin kendisi bu yola çıkıştan, yönelim halinden *önce* bir oluşa sahip değildir. Bilincin oluşunun yönelimle oluşmuş bir şey olması ve buna öncül ontolojik bir statüsü, özü olmaması şu demektir: Özne deneyimlerken olur. Aşkınsal bir biliş de öznenin bilişsel yapısında özsel bir olanaksa, o zaman öznenin özelliği (*essence*) varoluşunda (*existence*) simültane olarak olmakta olan bir şey demektir. Bu da, öznenin özünün varoluşu dışında, ötesinde aşkınsal bir noktası, Arşimet'çi bir dayanak noktası yok demektir.

Öz (*Essence*) Varoluştadır (*Existence*)

Heidegger'e göre öz varoluştadır, varoluşun kendisidir ve burada, dünyada olmak, (*being-in-the-world*) yani *Dasein*'dir. Bu yaklaşım, *essence existence'dir* anlamına geliyor. (Burada önemli bir ayrımla Heidegger *existence* sözünü *Dasein* için kullanırken, sıradan şeylerin mevcudiyeti için *presence* (Almanca *vorhandenheit*) sözcüğünü tercih eder.⁵ Heidegger için, öznenin özelliği, tek tek şeylerin anlaşılma olanağının oluşu ile anlayan öznenin oluşu arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelmemizde oluştuğuna, *Dasein*'in varoluşunda simültane olarak oluştuğuna göre, özümüz hem en çok bizim olan hem de bizi kuşatan dilin sınırlarının ötesinde bir *yerde* kalan ötekiliğimizdir. Aradaki farka ontik-ontolojik fark diyoruz. İşte etik deneyim bu farklılıkta sınırlarımızın ötesinde kalan ötekiliğimize uzanışımızdır. İlk bölümde etiğin tuttuğu yer açısından insanın oluşu

⁴ Rorty Richard, *Essays on Heidegger and Others*, Cambridge University Press, 1998, page 151.

⁵ Bu ayrımın ayrıntılı tartışmasını ve *Dasein*'in ayrıcalıklı pozisyonunu Levinas'ın *Martin Heidegger and Ontology* adlı makalesinde bulabiliriz. <http://jhupress.jhu.edu/journals/diacritics/v026/26.1levinas.html>

ve şeylerin tek tek oluşu arasında bir bütünselliği tartışmamamızın Heidegger'in etik deneyim yaklaşımında önemli olduğunu söylemişim. Öznenin özünün varoluşu dışında, ötesinde aşkınsal bir oluşu olamayacağına göre Dasein etik deneyimini, yani ötekiliği ile karşılaşmasını, ontik alandan ontolojik alana geçme çabasını, ontik sınırlarının içinde yaşar. Bu bağlamda etik deneyim olanaksız bir deneyimdir.

Bu olanaksızlık, ya da Derrida'nın dediği ikili bağlılık, geç dönem Heidegger'de etiğe yer açma çabası içinde, Dasein'ı yer aldığı ötekilikten ontolojik farklılığın deneyimlenemez kıldığı ötekiliğine kendini açma yolculuğuna götürür. *Ethos*'un insanın yaşam alanında yer tutuş olarak yorumlanması bu anlamda, ontik-ontolojik farka karşın bizi kuşatan ve aşına olduğumuz ötekiliğimizin içinde aşına olmadığımız ötekiliğimize kendimizi açmamız demektir. Bu yolculuksa bir dil yolculuğudur.

Ötekiliğimiz Dildir

Ötekiliğimiz, konuşan dildir. Kavramlarla yaşamı domine etmeye çalışan merkezi rolümüzü bırakıp kendimizi açık uçlu bir deneyimde yanıt vermeye açtığımız dildir.

Erken dönem Heidegger'de bizim kendimizi içinde bulduğumuz dil, günlük konuşmalarımız ve gündelik işlerimiz, eylemlerimiz içinde uyumlu birlikte yer aldığımız, yaşadığımız ötekiliğimizdir. Akıp giden yaşamın üzerine düşünmeden, yaşamın içinde, uyumlu bir birliktelikle yanıt veren bir yerden başlar deneyim. Dil bu bağlamda yaşadığımız ve oluşun bize yakınlaştığı yerdir. Yersiz yurtsuzluğumuz bu yakınlıktan uzaklaşıp onu unutuşumuzdandır. Oluşa komşu olduğumuzu hatırlamalıyız! Bu bir öteye-geçme, insanın kendisini içinde bulunduğu anlamı, bizim kullanmamızla oluşan anlamı aşma deneyimidir. Etik deneyim yaşam dünyası olarak bizi kuşatan dilin sınırlarını hiçlikle yüzleşerek aşma deneyimidir. İnsan, kendisini içinde bulunduğu dilin sınırlarını aşma deneyimini düşüncesiyle sahip olduğu özgürlüğüyle, yani "Yapabiliyorsun, öyleyse yapmalısın!" buyruğuyla⁶ değil, tam aksine bize sahip olan özgürlüğe kendisini açarak, yanıt vermeye çalışarak yaşayabilir. Özgürlüğün bize sahip olduğunun farkına varmamız yaşamla olan uyumlu iletişimimizin kesintisiyle uğradığı bir anda olur. Bize aşına olma-yanla karşılaşmaya cesaret etmemiz, özgürlüğün bize sahip olmasına izin veren bir edil-

⁶ Burada Kant'ın kendi kendisinin sebebi olan iki nosyonundan – duyu ve kendiliğindenlik- kendiliğindenliğin (spontaneity) nedenselliğin oluşu (being of causality) olarak belirlenimin ötesine geçme olanağı, yani özgürlük idesi anlamında öznenin sahip olduğu (saf aşkınsal ide) bir şey olduğunu kastediyorum. Kategorik buyruk böylece, örtük te olsa ontolojik bir temele, ama yine özne merkezli bir özgürlük idesine dayanır. Kant "Vardır!" diyemediği bu kozmolojik ideye varmış gibi saygı duymamızı ister. Bu tartışmanın ayrıntıları için bkz: Bowie Andrew, *Aesthetics and Subjectivity from Kant to Nietzsche*, Manchester University Press, 2003. Derrida Jacques, *Before the Law, Acts of Literature*, Translated and Edited by Derek Attridge, Routledge, New York, 1992. Kant Immanuel, *Critique of Pure Reason*, translated by Norman Kemp Smith, palygrave, 1929, sayfa 465 A 534 *Solution of the Cosmological Idea of Totality in the Derivation of Cosmical Events from Causes in the Antinomy of Pure Reason* (2. Edition) ve A.C. Ewing'in bu konudaki yorumu, Ewing, A.C., *A Short Commentary on Kant's Critique of Pure Reason*, University of Chicago Press, Reissue Edition, 1996.

genlik, açıklık ve *oluşun* olmakta olan şeylerde akıp giden uyumlu gündelik *oluşunun*⁷ kesintiye uğradığı bir deneyime kendimizi bırakmamızla olanaklı olur. Bu edilgenliği ve kendini açmayı, özgürlüğe sahip olmanın aksine, kendimizi özgürlüğe bırakmayı anlamak için Dasein'in anlama ve oluş ilişkisine bakmamız gerekiyor.

Anlama ve Özgürlük

Buraya kadar Heidegger'in söylediklerini özetlemek istersek şu başlıklar altında toplayabiliriz:

- 1- Öz varoluştur.
- 2- Varoluş burada-oluş ta (Dasein) anlaşılabilir.
- 3-Dasein, yani burada olmak, umursamak (*care*) ve olurken anlamaya çalışmaktır. Diğer şeylerden farklı olarak varoluş Heidegger için "Oluşun kendisini gösteren işareti (*designation*) olarak yalnızca Dasein'a ait olacaktır".⁸
- 4- Dasein oluşan ve anlamaya çalışan bir bilinç olarak inşa edilir.
- 5- İşte bu Dasein'ın kendisini içinde bulduğu ve içinde oluşup anlamaya çalıştığı şey dildir.
- 6- Oluş kendisini Dasein'ın birlikte yer tuttuğu şeylerde, dilin içinde açıp sunarken Dasein zamanın bilişsel yapısında pre-fenomonolojik oluşunun sağladığı bir anlama özgürlüğüne sahip değildir.

Dasein, yalnızca o, olan ve anlayan bir şeydir. Ama bu anlamının kendisi de oluşur. Yukarıda söz ettiğim anlamda pre-fenomonolojik bir çerçeve olarak zamanın dışında bir olanak değil, zamanın kendisi olarak, zamansallığı olarak (*temporality*) bir oluş ve olanaktır Dasein. Zamansallık, oluşun kendisini açışının anlaşılmasında Dasein'ın ufkudur. Yukarıda Dasein'ın kendi oluşunun da zamansal olduğunu söylemiştim. Böylece Dasein anlamaya, maruz kaldığı bir zamansal oluş dolayımı ile edilgen başlar. Özgür değil belirlenmiştir. Heidegger buna *Zamansal (Temporal)* belirlenim diyor:

"Böylece oluşun kipleri (*mode*) ve özelliklerinin anlama sahip olmalarının yolu temelde zamanda belirlenmiştir; biz buna *Zamansal* belirlenim diyeceğiz."⁹ Bir başka de-

⁷ Burada "oluşun şeylerde oluşu" Türkçe'de kulağa anlamlı gelmiyor. Heidegger için kimi İngilizce yorumcuların büyük harfli *Being* olarak çevirdikleri oluş sözcüğü, Almanca *das Sein* geleneksel ontolojik anlamında değil, yani olmakta olan şey her neyse onun *isness*'i anlamında değil, *şeylerin mümkün bir insan iletişimine açık oluşları* (Almanca *anwesen*) anlamındadır. Bu *das Sein = das Anwesen* demektir. Yani İngilizce düşünürsek *Being*, oluş, şeylerin tek tek oluşlarının oluşu olarak *becoming* anlamındadır aynı zamanda. Metafizik'in temel sorusu Heidegger için bu "oluşun şeylerde oluşunu bize deneyimlenebilir, verili bir oluş biçimi olarak mümkün kılan nedir?" sorusuydu. Bu verililiğin (*givenness*) olarak oluşun ötesinde bir arayış olduğu için ontik-ontolojik farklılığın ötesinde bir arayıştır. Buna bence pre-metafizik bir orijin noktası arayışı diyebiliriz. Bu arayışı Heidegger'in Yunanca söylem (*saga*) konusunda, daha çok ta Parmenides ve Heraklitos yorumlarında buluyoruz. Ontolojik farklılık gereği bize ulaşılamaz olana en yakın yerde bulunma ve tanıklık etme arayışı olarak bu *öte* arayışı bu yazının temel konusu zaten.

⁸ Heidegger Martin, *Being and Time*, Translated by, John Macquarrie and Edward Robinson, Blackwell Publishers, sf 67, Oxford, 1995. (Bundan sonra BT).

⁹ BT, sf 40.

yişle Dasein özgürlüğe, öznenin ötekiliğiyle, karşısına aldığı nesne ile karşılaşmasına öncül olan, saf aklın idesi olan bir olanak olarak sahip değildir. Özgürlük Dasein'in kendisini içinde bulduğu olanaklılıklardan birisi olarak Dasein'a sahiptir. Dasein bunu fark etmek durumundadır. İnsan Heidegger için olasılıklarını, kendisini içinde yaşarken bulduğu dünyadaki kaderine ve tarihine yabancılaştıran bir bilişle (*contemplation*) değil; kaybolduğu yerden geri çağrılışını duyarak fark eder. Heidegger *Being and Time*'da bu geçişi *existentiel- existential* ilişkisinde kurar. *Existentiel* bir kavrama, otantik olmayan bir oluş biçiminde insanın, günlük yaşam pratiklerini yaşarken kendisini kaybolmuş, yersiz-yurtsuz hissetmesine ve dilin sınırlarının ötesinde bir yerde kalan ötekiliğimize, özümüzün yer tuttuğu *existential* bir kavrama biçimine açılır.¹⁰ Bu deneyim Dasein'ın diğer tüm olan şeyler içinde yalnızca kendisinin olan olanaklılığı ile ilişkiye girdiği deneyimdir. Ontik alanda deneyimlenemeyen bu olanaklılık Dasein'ın henüz-değil (*not-yet*) ama olması gereken (*but-ought-to-be*) olanağıdır. Ontik-ontolojik farklılıkta kendisini açan ve bu açışında zorunlu olarak gizli kalan bu olanaklılık, Dasein'ı günlük yaşamın içinde *onlar* olmaktan öteye, varoluşundaki özelliğin kendisini *biz* olmaya iten bir olanaklılıktır.

Burada *ought*, yani etiğin zorunluluğu, Dasein'ın varoluşundaki özelliğin ortaklığı (*common essence*) ile *existential* kavramaya yönelmesinde henüz değil ama olması gereken olarak (*not-yet-but-ought-to-be*) oluşta kendisine bir yer açar. İşte bu yer açılışına, özgürlüğün bize sahip olmasına izin vererek kendimizi açmamız, son bölümde tartışacağım farklı bir hiçlik deneyimidir.

Batıdaki çürümüşlüğü, yozlaşmışlığın aşılması için ilham alacağımız, cesaret bulacağımız bu olanaklılık kendimizi bu hiçlik deneyimine, oluşun kendisini kendisi olarak açışına en yakın yerde meydana gelmesine bırakmamızdır. Modern insanda eksik olan tutkuyu, bu deneyimin en güzel örneğini oluşturan Yunan tragediyalarında bulabiliriz. Oluşun kendisini kendisi olarak açışının en yakın olduğu yere, şiirsel düşünme aracılığıyla ulaşmaya çalışmalı, bu yola çıkış deneyimini göze almalıyız.

Letter on Humanism'de Heidegger Heraklit'i yorumladığında bu yola çıkışın çarpıcı bir anlatımıyla karşılaşırız. Etik, *ethos*'un "yer tutuş" anlamında yorumlanmasıyla unutup yitirdiğimiz orijinal anlamına yaklaşır Heidegger'e göre.

Ethos

Bu anlamda Heidegger'in etik deneyimi Kant'ta olduğunu söylediği "gizli" ontolojik statünün açığa çıkmasına yönelmiş bir deneyimdir. Karşısına aldığı nesnelere kategorize etmeye yönelmiş bir deneyimden farkı, bu deneyimin kendimizi fırlatılıp atılmış olduğumuz dünyada *bizi* – "artık *biz* zamanı" diyen Heidegger, Kant'çı aşkınsal öznenin, *ben*'in yerine *bizi* geçirir - kuşatan ve bize öncel olan ötekiliğe kendimizi açarak yaşadığımız bir deneyim olmasında. Bize sessiz bir çığlık gibi kendini açan oluşun (duyu-

¹⁰ Bu ilişki için bkz. BT ikinci bölüm, 61-62 ve 63'üncü bölümler, sf. 349-364.

lamayacak olan) sesini duymaya çağıran davetin deneyimi ... Bu deneyimde aşına olmayan aşına olanın olduğu yerde olabilmek, kendisine bir yer açabilmek olanağı bulacaktır Heidegger'e göre. Böylece etik, unuttuğumuz orijinal anlamını, gizli oluşun, yani "gizli ontolojik statünün" aşık oluşu gibi yeniden bulacaktır. Heidegger'in Heraklitos'u yorumlamasını bu bağlamda okuyabiliriz:

Herakleitos'un yalnızca üç sözcükten oluşan bir söyleyişi *ethos*'un özünü (*essence*) açığa vuran bir yalınlıkta şöyle der: *ethos anthropoi daimon*. Bu genellikle "İnsanın karakteri onun tinidir (*daimon*)." olarak çevrilir. Bu çeviri Yunanca değil modern düşünüyor. *Ethos* sözcüğü insanların bulunduğu yer, açık alan anlamındadır. Bu açık yaşam alanı, insanın özüne ait olanın, insana ulaşmasına ve ona yakın olarak yer tutup insana görünmesine olanak verir. İnsanın olduğu yer onun özüne ait olanın gelişini içerir ve saklar. Herakleitos'un söyleminde bu *daimon* tanrıdır. Fragman şöyle der: "İnsan bir yerde yaşar (*dwells*) ve insan olarak kaldıkça burası tanrıya yakın olan yerdir."¹¹

Heidegger etik deneyimin nesnesini (artık özne merkezli felsefede olduğu gibi öznenin karşısına aldığı ve ancak böyle anlamlı olabilen nesne değil tabi ki...) içinde bulunduğumuz dünyaya, her gün birlikte yer aldığımız nesnelere uyum içinde olduğumuz yere indirir. İndirir diyebiliriz ama dikkatli olmak koşuluyla ... Aşına olmadığımız, Herakleitos'un fragmanında tanrının kendisini açması, bir perdeyi çeken görünmeyen elleriyle kurulabilir. Kendisini aşına kılmaya yaklaşmasıyla *burada-olmaya* iner. Ama bu, *transcendental* ya da eleştirel-ontolojinin yaptığı gibi oluşu kavrama indirgemek değildir. Aynı zamanda, -bu nokta bize Heidegger'in geç dönem düşüncesindeki dönüşümü gösteriyor-, gündelik hayatın yapıp etmeleri içinde, amacımıza yönelik, pratik ilgilerimize yönelik yapıp etmelerimiz, oluşumuz ve düşüncemiz içinde bir duruşla, bir anlama biçimiyle, sıradan bir ruh haliyle deneyimlenebilir bir oluşu indirgemek de değildir. Aşına olmadığımız ötekiliğimiz dildir. Oluşun oturduğu ev olan dil, gündelik yaşantımızın dolayımı olduğundan ve bizi kuşatan, bize öncel, kendisini konuşan bir dil olduğundan, kendisini aşına kılanı, etik olanı deneyimlediğimiz olanaklılıktır. Oysa yukarıda bunun olanaksızlığını ontik sınırlılığımız bağlamında tartışmıştık. Sorun dilin gündelik yaşamımızı kuşatırken karşılaştığımız, deneyimlediğimiz ontik sınırlılığın ötesine geçme zorunluluğunda ya da olanaklılığında, yani oluşun kendisinde, ontolojidedir. Daha doğrusu bu iki alanın farkında ... Yani ontik-ontolojik farkta. Etik deneyim işte bu farkın çizdiği sınırla ontik olandan ayrılan ve kendisini açan oluşu cevabi bir uzanış, yola çıkış, arayıştır. Bu arayışta bize görünen şeyi ontik-ontolojik fark bağlamında, 1- neliği ve nasıllığı içinde görünen şey, 2- bu görünen şeyin görünüşü olarak düşünmeliyiz. Bunun için Heidegger'in fenomen kavramına ve bu kavramın oluşla (bize ulaşabilen, elde edilebilir oluş, yani *Being as Ousia*) ilişkisini nasıl yorumladığına bakmalıyız.

¹¹ Heidegger Martin, *Letter on Humanism, Basic Writings*, Edited by, David Farrell Krell, Routledge, 2002, London, s. 256. Türkçesi Cihan Camcı. Bundan böyle LH.

Fenomen ve Görünüm

Heidegger varoluşsal analiz (*existential analysis*)'in ön koşulu olarak *existentiell*'i yani ontik alanı, yani dünyada oluşu kuşatan günlük dil işleyişinin belirlenimini bize öğretilirken, bizim anlam sınırlarımızı çizmiş oluyordu. Alman düşünce geleneği Descartes'ten devraldığı özne ve karşısına düşünsel olarak koyduğu nesnenin (*gegenstand*) tasarımından oluşan (*representation*) ikili yapısını sürdürüyor, düşünsel yeti ve işleyişin uzayda yer kaplayan nesnelere (*extension*) anlamını ve oluşunu bilmenin olanaklılık koşulu olarak koşullanmamış bir koşul olduğunu kabul ediyordu. Bu, dünyada olmanın düşünsel olmayan (sözgelimi arzu, dehşet) itkilerini ve yönelim nedenlerini ikincil gören bir gelenek olarak felsefede ağırlığını hissettiriyordu. Hâlâ da hissettiriyor. Bu ağırlık oluşu bilmenin nesnesi olan, doğal olan nesneye feda ediyor, bilinebilen ve bilinemeyen arasında kesin bir ayırım tasarlarlarken bilinemeyene uzanma ve deneyimlerle olanağı reddediyordu. Oluşun kendisi tek-tek olmakta olan şeylerde bulunamayan, yer tutamayan, aşına olamadığımız ve bilemediğimiz bir kavramdı. Öyleyse özne merkezli bu düşünce, "görünen ve bilinen neyin görünüşü ve bilinişi" sorusu, görünüşün ve aşık oluştun kendisinin sorusu sorulmadıkça, yalnızca görünüşe yönelik bir deneyimlemeyle sınırlı kalıyordu. Aslında deneyimin sınırlarını çizen Kant da, görünüşün görünmeyen bir şeyin görünüşü olduğunu, görünen ve oluşunu bilip deneyimleyebildiğimiz tek-tek şeylerin oluşunu itiraf ediyor gibiydi Heidegger'e göre:

Böylece görünüm deyiimi iki anlama gelebilir: Birincisinde *görünmek* kendisini anons eden ve göstermeyen; ikincisinde ise bu anonsu yapan, bu *görünmede* görünenin görünmeyene işaret edici. Kant'ın kullandığı anlamda "görünüm" terimi bu ikili yapıyı gösterir. Ona göre *görünüm*ler, ilk olarak ampirik sezginin (*intuition*) nesnelere: Onlar (görünüm) böyle bir sezgide kendini gösterendir. Ama kendisini gösteren şey ("fenomen" teriminin gerçek anlamında) aynı zamanda kendisini bu görünümde *saklayan* bir şeyin açığa çıkışıdır (*emanation*), bu görünümün kaynaklandığı bir şeyin açığa çıkışı; anons eden bir açığa çıkış.¹²

Heidegger, *Being and Time*'da bu pasajdaki Kant eleştirisi ile görünüm (*appearance*) sözcüğünün fenomen kavramını (*phenomenon*) karşılamadığını öne sürüyor. Görünümü, Kant'ın kesinlikli bilmeyi yanılsamadan (*illusion*) ayırmak için bir sınır olarak deneyime getirmesi Heidegger için epistemolojik indirgemeciliğin tikanışıdır. Fenomenoloji bu noktada dursaydı, görünen tek tek şeylerin ampirik sezgi (*intuition*) sınırında oluşlarını deneyimlemenin ötesini düşünemeyecekti. Oysa fenomen kavramı bize bunun fazlasını söz veren, sunan bir kavram. Görünüm bir referans ilişkisini anlatır. Bu referans ilişkisi, fenomen kavramını Yunanca düşündüğümüzde kendisini açan, gösteren bu açış ve kendini gösterme, kendi içinden olanaklı olan bir oluş olarak anlaşıldığında anlamlıdır ancak. Heidegger bu noktada özne merkezli felsefenin anlam ve yanılsama ay-

¹² BT, sf. 50.

rımının sorunlu bir ayırım olduğuna işaret ediyor ve yine *Being and Time*'da, fenomenin "Kendisini kendi içinde gösteren ve ayrı, farklı bir biçimde karşılaşılabilecek bir *anlama işareti*"¹³ olduğunu söylüyor.

Bu karşılaşma yaşanan bir deneyime (Almanca *erlebnis*) karşılık gelen ve bizim oluşun kendisine doğru yöneldiğimiz bir karşılaşmadır. Peki ama nasıl? Görünüm ve Fenomen arasındaki ilişkiyi Heidegger Almanca'da *erscheinen*, görünmek yüklemiyle karşılıyor. Görünmek görünümün oluşa ait, ona bağlı ve ondan ortaya çıkan anlamında kullanılıyor. Fenomen bu bağlamda oluşun oluşu gibi anlayabileceğimiz, görününe olanak veren şeydir.

Görünüm-fenomen ilişkisine daha yakından bakmak için Heidegger'in bizi Yunanca düşünmeye çağırmasının *erscheinen* yüklemiyle ilişkisini düşünmemiz gerek. Fenomenin olanak verdiği şey bize aşına olmaya açılan, ulaşılabilir, elde edilebilir bir oluşturm (Being as *Ousia*). Bu *Ousia* olarak oluş Heidegger'e göre iki anlama geliyor.

1- Elde edilebilen, aşına olabileceğimiz, görünür olarak mevcudiyete neliği (*whatness*) ve nasıllığı (*howness*) içinde gelen şey.

2- Bu mevcudiyete gelişin, oluşun oluşu.

Birinci anlamda *Ousia*, bize görünür ve aşına, ulaşılabilir olmasının, yani ikinci anlamda oluşun oluşunun, ontik sınırlar içinde, görünür oluşunun otantik anlamda kökenidir. İkinci anlamda görünüm, birinci anlamdaki zamansal olmayan, *extension* anlamında bir uzamda anlaşılacak olan oluşun zorunlu bir sonucudur.

Heidegger *Logos*'u bu anlamda uzamı fetheden, anlaşılabilir, aşına olabileceğimiz, zamansal oluşların olması için yer (*topos*) yaratan bir öncelik olarak yorumlar. Özellikle *Introduction to Metaphysics*'te perspektifler üstü bir *anlama* ya gönderme yapar.¹⁴ *Logos* ve *Phusis* ilişkisini bu anlamaya çalışma, (*apprehension*) –edilgen, yanıt veren ve sorumlu bir etik deneyim olarak düşünebileceğimiz, özne merkezli anlamının eksikliğini vurgulayan bir anlamadır bu–uzanma, kendini açma bağlamında tartışır.

Logos ve Phusis

Oluş-fenomen-görünüm ilişkisi, oluş-*Phusis-Idea* ilişkisine benzer bir ilişkidir aslında. *Idea* kavramını anlarken Batı literatürü onun anlamını oluş olarak yorumladı. Oysa *idea* (*eidōs*) görünebilende görünen demektir. Bu görünebilende görünende bize bir görünüm, bir bakış açısı, bir perspektif sunulmuştur. Batı düşünce tarihi bu sunulan görünümün sunulmasını, yani oluşunu (*be-ing*) düşünmekten kaçınıp Yunan söylemindeki oluş sorununu bir yana bıraktı. Ama geri dönmek zorunda kalacağımız, geri çağrıldığımız, bırakamayacağımız bir bıraktığı bu, unuttuğumuz ve hatırlamak zorunda olduğumuz bir bıraktığı... Nietzsche ise, Heidegger'in ihanet edip etmediği kaygısını çok ta duy-

¹³ BT, sf 54.

¹⁴ Bu anlamının ayrıntılı açıklamaları için bkz: *Introduction to Metaphysics*'te *Restrictions of Being* bölümünün *Being Thinking* ilişkisinin anlatıldığı kısmı.

madan dediği gibi- oluşu anlamsız bir sözcüğe indirgeyip bizi nihilizme mahkum etti.¹⁵

Sunulanan sunuluşunu Yunanca düşüneceğiz! Böylece oluşun kendisini açan büyü-
süyle, aşkınsal bir öznenin bilişsel tutumuyla uzaklaştığı bir deneyimin sınırlarını aşma-
yı deneyeceğiz. Sunulanan, görünenin, aşına olabildiğimizin içinde, başka bir yerde de-
ğil, ona dahil olan yerde, bizim önümüzde sunulan oluşla edilgen ve sorumlu bir karşı-
laşma, etik bir deneyim yaşayacağız. Şimdi bunu biraz daha açmak için Heidegger'in *ei-*
dos-phasis ilişkisini nasıl yorumladığına bakalım:

Idea sözcüğü görünebilir olanda görünen anlamına gelir. Bize sunulan karşılaştığı-
mız her ne ise onun şu anki görünümü, *eidōs*'udur. Bir şeyin görünümü, söylediğimiz gi-
bi o şeyin kendi içinden kendisini bize sunması, var etmesi, mevcudiyete getirmesi (*pre-*
sents), yeniden sunması, yeniden var etmesi (*represent*) ve olduğu gibi önümüzde dur-
masıdır; görünüm bir şeyin kendi içinden ve kendi olarak kendisini var-etmeye-gelme-
sidir (*comes-to-presence*), bu da Yunanca anlamıyla olmak (*is*) demektir. Bu duruş, ken-
disinden var olmaya gelenin, öne çıkanın sürekliliğidir (*constancy*), *Phusis*'in süreklili-
ği.¹⁶

Peki bu oluşun oluşu ve bizim perspektifimiz ile olan sınırı, farklılığı, yani ontik-on-
tolojik farklılığı nasıl olacak da aşacağız? Oluş (*Being*) belirlenmişlik (*determined-*
ness) olarak anlaşılabilirliği dışında düşünceye ulaşabilir mi? Şimdi bu gerilimli soruya
Heidegger'in *Phusis* yorumu açısından bakmayı deneyelim: *Phusis*'in zamansal, geçici
bir olay olarak olması, vuku bulması ontik-ontolojik ayrımı destekler. *Phusis* bize aşına
olanı kurarken aynı zamanda da geri çekilerek aşına olmayan olarak kalır. Heidegger bi-
ze etik deneyimi estetikle bağlayan şu öneriyi yapacaktır: Oluşun örtük, aşına olmayan,
yabancı anlamına kendimizi yeniden düşünüşle açalım. Düşünüşe akraba olan şiirsel dü-
şünüşle!

Ethos, Şiirsel Düşünüş ve Ought

(Almanca *Dichten*) Şiirsel düşünüş, oluş ve düşüncenin ikili ilişkisinde unutilan,
orijinal olan ve görünümün bize ulaşması olarak, sesinin kulağımıza ulaşması olarak
oluş olana uzanır ve örtünün kaldırıldığı *yeri* deneyimlemek için *evet!* der. *Etik zorunlu-*
luğun, kendisini oluşta açtığı ve yer tuttuğu, bizim gündelik yaşama dünyamızda kendi-
ni uzatıp geri çektiği yerde, uçurumun kıyısında edilgen ve sorumluluğa davet edilmiş
bir halde, olanaksızlığın olanaklılıkla sınırında, oluşun kendisini dışarı açışını deneyim-
leyelim! İşte bu *yer extension* anlamında, (üzay ya da mekân) anlamında bir yer değil,
olmayanın oluşunun içinde "henüz-değil" olarak duyulamayacak sesine kulak verdiği-
miz yerdir.

¹⁵ Bunun için Nietzsche'nin şu sözünü düşünebiliriz: "Oluş en evrensel ve en boş kavramlardan biridir." Ga-
damer'den alıntılan Guignon Charles, *Being as Appearing*, (*A companion to Heidegger's Introduction to*
Metaphysics içinde) sf 35, Yale University Press, 2001 London. Bundan böyle CIM.

¹⁶ I.M, s. 192 - 193.

Henüz-değil ama olmak zorunda olan (*Not-yet-but-ought-to-be*) olarak oluş *Introduction to Metaphysics*'te *ought*'un, yani etiğin kendisine yine kendi içinden kaynaklanan bir zorunluluk olarak açtığı yerdir. Yukarıdaki alıntıda *Phusis* bu yerde oluşun oluş olarak meydana gelmesini (Almanca *Ereignis*) anlatıyor. Bu zorunluluk Kant'ın kendi içinde aşına olamayacağımız, bilemeyeceğimiz yerde bıraktığı kendinde şeyler, (*thing-in-itself*) öznenin bilişsel yapısından ve anlayıp yorumlama olanağından önce kendisini açan bir zorunluluktur. İşte fenomenin kendi içinden gelen ışığın açığa çıkışı gibi aşınalık kazanmasına edilgen bir açıklıkla tanıklık edeceğimiz yer, aynı zamanda bizim içinde yaşadığımız alan, yani *ethos*' tur.

Bence, *ethos* burada olmaya yaklaşırken şiirselleşir. Bunu anlamak için Heidegger'de şiirin, kendisini yine kendi içinden kaynaklanan bir zorunlulukla açanın (*alethia*) şiddeti karşısında yaşadığımız yersiz-yurtsuzluğun, (*unheimlichkeit*) bizi ortak özelliği duymaya nasıl yönelttiğini anlamamız gerekiyor. Bu yönelim, yani etik deneyim Heidegger'in gerçek gerili, (*true anxiety*), *dehşet* ve şiddetin yaratıcılıkla ilişkisini açıklamak için, Almanca aralarında etimolojik bağlantıyı kullandığı *das Gewaltige, das Überwältigende, das Walten* (İngilizce sırasıyla *the violent, the over-whelming, the sway* olarak karşılayabileceğimiz) sözcüklerinde duyulabiliyor. Bu sözcükler bize:

1- Evsiz ve yersiz kalarak oluşun üzerimizde ağırlığını hissettiğimiz (*over-whelming*) şiddetine *Biz* olarak kendimizi açışımızı vurgular.

2- Böylece alışkın olduğumuz, bize aşına olan günlük yaşamı ve dili *yanıt veren* (*responsive*) bir eylemle terk etmeye kalkışırız. Bu, maruz kaldığımız oluşun şiddeti karşısında sınırları aşmak için şiddete yönelmemiz demektir. Aşına olmadığımızla yüzleşmek için insanlığın benliğinin (*selfhood of humanity*) şiddet eyleminde bulunan (*violence doing*) temel özelliğinin, oluşun belirlenimi altında nasıl yükselip kendisini aştığını ve yeni bir hümanizm yaratmaya yöneldiğini görmeliyiz! Bu yükselişin yeri, içinde kendimizi oluşun kendisini açışına en yakın bulacağımız yer, evdir (*home, site*). *Tarihsel olarak burada-oluştur* (*Being here historically!*). Heidegger şiddet uygulayanlar olarak yaratıcılar olduğumuzu söyler.¹⁷ Bu yaratıcılık dile karşı şiddet uygulayarak bizi ontolojik farklılığın ötesine çağırır.

3- Bu bağlamda sanat Yunanca *techne* sözcüğünün içerdiği empatik anlamda yaratma olanağıdır ve oluşun kendisini açışına en yakın yer olarak sanat eserinde yer tutuşudur aslında. Böylece *ethos*, henüz-değil ama olmak zorunda olan (*Not-yet but ought-to-be*) oluş anlamında bir zorunluluk olarak kendisine sanat eserinde yer açar.

4- Şiir modern yaşamda yitirdiğimiz bir oluş biçiminin kendisini sunuşuna en yakın olabilmemizin olanağı olarak en önemli sanattır. Aslında, Nietzsche'deki müziktir bu anlamda şiir. *Ethos*'un kendisine *ought* olarak yer açması ve bu açılımda şiddetin, özellikle Yunan tragediyalarında, sözcüğü *Oedipus*' ta, şiirsel söylemde oluşun bize en yakın

¹⁷ IM, s. 198.

biçimde, *kapalı olmama hali*'nde (*Entschlossenheit*) deneyimlenmesi, *ethos*'un şiirselleşmesi demektir.

Goethe'de değil, Hölderlin'de... *Ethos*'un şiirselleştiği bu yer oluşu unuttuğumuz yer, *extension* olarak durduğumuz ve teknik, hesaplayan, bilimsel bilgi (*episteme*)nin karşısına *idea* yı nesne olarak, yani karşıda duran olarak (Almanca *gegen-stand*) koyduğumuz, öznenin ayrıcalıklı ve izole olduğu bir yer değildir.

Polis-Apolis

Bu yer evde olma konforunun ötesinde deneyimleyebileceğimiz, yaratıcılığın *extension* anlamında yerin anlamını, sınırlarını aştığı yerdir. Aynı zamanda ayrıcalıklı ve izole *ben*'den *biz*'e geçtiğimiz yer olarak *Polis*'tir. Heidegger *Sanat Eserinin Kökeni*¹⁸ adlı metninde, sanat eserinde açığa çıkan hakikatle duyabileceğimiz aşinalığın bizi mahrem deneyimin sınırlarından öteye, *Polis'ten Apolis'e* taşıyabileceğini özellikle vurgular.¹⁹ Nietzsche'ci nihilizmin oluşu anlamsız bir sözcüğe indirgeyişine Heidegger, sanatın hakikatin meydana gelmesi, oluşması olduğunu söyleyerek karşı çıkar. Hakikatin dünyada bizi sınırlayan ontik alanın değillenmesi, hiçlenmesi olarak kendisini bize duyulur kıldığı yer, olmayanın oluşunun içinde *henüz-değil* olarak duyulamayacak sesine kulak verdiğimiz yer, tüm sanatların özü olan²⁰ şiirdir. Oluş, kendisini, *değil'i* olduğu dünyadaki sıradan, günlük şeylerin arasında, yani burada-oluş'ta, yaşam alanında sıradan şeylere isim vererek açarken, onların oluşlarının ortak özünü yansıtır. Heidegger buna *yansıtan söyleyiş* diyor (*projective saying*). "Yansıtan söyleyiş şiirdir."²¹ diyor Heidegger ve hemen arkasından bu söyleyişin *orijinal mücadele*'nin ve böylece tanrıların uzaklığının ve yakınlığının söyleyişi olduğunu anlatıyor.²² Şiir, insana fenomenin kendi içinden gelen ışığın açığa çıkışı gibi aşinalık kazanmasına edilgen bir açıklıkla tanıklık edeceğimiz yerde, yani *ethos*' ta oluşa bir geçit (*passage*) sağlar. *Ethos* şiirselleşir böylece.

Polis tarihin olageldiği, vuku bulduğu yerdir. *Apolis* bunun sınırlarını aşma deneyimi olarak yaratıcılığın şiddetle iç içe geçtiği bir yer (ya da yersizlik) deneyimidir bu anlamda. *Logos* ve *Phusis*'in bir ve aynı olduğu, oluşun olmakta olanda (*ousia*) kendini şiirsel düşünceye açtığı yer... İşte bu yer, Derrida'ya göre *Logos*'un bizi içine çeken kapsayıcı, bütünsel ve toptancı, tekilliği kendisiyle ilişkisi bağlamında anlamlı bulan bir ulaşılamaza ulaşma ödevidir insanlığa. Önemli olan şu ki, bu belirli bir *biz* e, belirli *bir yer* de verilmiş bir ödevdir. Nihilizmin ötesine geçmek için risk almak durumunda olan ve böylece bir cemaat (*community*)²³ olan *biz*'e, indirgeyici bir rasyonellikle değil, irras-

¹⁸ CIM, sf, 216.

¹⁹ Heidegger Martin, *The origin of the Work of Art, Basic Writings*, Edited by, David Farrell Krell, Routledge, 2002, London, sf 193. (Bundan böyle OWA).

²⁰ OWA, sf 197.

²¹ OWA, sf 198.

²² OWA, sf 198.

²³ Bu sözcüğün geçtiği metnin IM'de İngilizcesi şöyle: "Humanity is not this (an "I" and an individual) any more than it is a We and a community." IM, sf 153.

yonel, metaforik bir açıklılla verilmiş bir ödev. Şiir ve metafor oluşun anlamına giden patika olarak insanlığın büyük dönüşüm ödevidir bu anlamda. Ama bu *ethos*'un şiirselleşmesi olarak anlayabileceğimiz deneyim bir dehşet deneyimidir aslında. Bu sarsıcı, şiddetle kendisini açan oluş *biz*'im şiddetle gündelik yaşam pratiklerimizin ötesine açılmamızı ve kendini kendinden görünür kılanın bize en yakın olduğu yerde olmamızı talep eder.

“Evet!” demenin edilgenliği ve akıl dışının Diyonizyak coşkusu Nietzsche için hakikatin anlamını metaforların gezgin ordusunun dışında aramaktan vazgeçiş anlamına geliyordu. Nietzsche’de aktif unutmada deneyimi bizi nihilizmden dışarıya çıkarmıyor, boş bir sözcük haline gelmiş olan oluşla yaşamın ilişkisi kurulamıyordu. Heidegger, oluşun anlamı üzerine yeniden düşünme ödeviyle bizi unutmaya değil hatırlamaya çağırırken - belki de Richard Rorty’nin iddia ettiği gibi²⁴ Nietzsche’yi akademik jargona çeviren bir felsefe profesörü olarak kalmamak için - yeni bir hümanizm tanımı yapmaya yönelir. Heidegger’in ontolojik projesini bu yeni hümanizm anlayışı ile anlamamız gerekiyor. Artık tek bir bireyin izole edilmiş bilişsel anlama ve kavramlaştırmasına dayanan bir hümanizm yerine, *Yunan tutkusunu bu dünyada yaşamak* dediği bir hümanizme geçmeliyiz Heidegger’e göre.

Şiddet, Hümanizm ve Jeo-Politik

İşte şiddet bu bağlamda Heidegger’deki etik deneyimde öne çıkar. *Phusis, Introduction to Metaphysics*’te üç anlamda kullanılır. Bunlardan ilki, Yunanlıların düşündüğü anlamda kendisini kendisinden gelen bir zorunlulukla görünümüne sunan, açan ve aşına kılan fenomen anlamındadır (*unconcealment*, Yunanca *alethia*). İkincisi, bu aşinalıkta yine zorunlu olarak görünümün, kendisini açanın gizli kalmak zorunda olan Oluşun (*Being of beings*) oluşu (*be-ing*) olarak ve üçüncü olarak en önemlisi, bu oluş biçimlerini belirleyen *polemos* olarak tanımlanır. Heidegger Heraklitos’un 53. fragmanını *Introduction to Metaphysics*’te yorumlarken *polemos*’u tüm olan şeylerin oluşlarının oluş biçimi olarak yorumlar.²⁵ Onun için *orijinal mücadele* diye çevirebileceğimiz (*original struggle*, Almanca *Ur-Kampf*) bir tanım kullanır. Bu vahşi güçlerin yükselişleri²⁶ ve kapsayıcı şiddeti (*overwhelming violence*) yükselirken, yalnızca bu şiddete kendilerini açıp şiddetle eyleme geçmekten çekinmeyecekler gerçek şairler, gerçek papazlar, gerçek yöneticiler ve gerçek yaratıcılar olabilecekler ve ancak onlar şehirsiz ve yersiz *apolis* hale gelebileceklerdir.²⁷ Heidegger’e göre yalnızca Yunanlıların derin bir farkındalık geliştirdikleri bu gerçek yaratıcılık bizi *biz* yapacak ve yalnızca onlara “...Oluş’un kendisi kendisini *phusis* ve *logos* olarak aşına kılacaktır.”²⁸

²⁴ Rorty Richard, *Contingency, Irony and Solidarity*, Oxford University Press, 1991.

²⁵ IM, sf 64-65.

²⁶ IM, sf 163-164.

²⁷ IM, sf 163.

²⁸ IM, sf, 175.

Heidegger'de etik deneyim bize Nietzsche'ci nihilizmden bir çıkış, sorumluluk, adalet, ötekine karşı umursama duyan yeni bir hümanizm açılımı getirebiliyor mu? Fenomenolojinin deneyim ve eylemlerimizi temellendirme önceliği (*quaestio juris*) ile aşkınsal özneciliği, (*transcendental subjectivity*) tüm anlamlara öncel ve onların anlamlı ve geçerli olabilmesinin olanaklılık koşulu olarak kabul etmesini, yani indirgemeciliğini aşan bir deneyim ve eylem olanağı sunabiliyor mu?

Kant'taki uzam anlayışında kendisine bir yer edinemeyen etik, *Logos - Phusis* olarak kendisini açıp geri çekilirken bir yer yaratarak gizli ontolojik statüsünü aşık kılabilir mi?

Bu sorulara evet diyebilmemiz için, geç dönem Heidegger'deki düşüncesinin Batının kaderine dair yeni bir ontoloji projesi içinde anlamını buluyor olmasına ve bu projenin etiği ancak metafizik sınırlar içinde olanaklı kılmasına da evet diyebilmemiz gerek. Ve bu projenin politik sonuçlarının risklerine de... Bizi Yunanca düşünmeye çağıran Heidegger'in ufuk açıcı, çarpıcı özgünlükteki heyecanlı yorumlarıyla davet ettiği yola çıkışın ilham veren olanaklarıyla birlikte içerdiği risklerine...

Oluşun oluşunun sorusu yaratıcılığa açık olmak ve dilin sınırlarının belirlenimini aşmayı denemek için zorunlu olarak şiddet içeren bir sorudur. Ve ancak şiddet içeren bir açıklıkla uzanabileceğimiz bir kendini açış ve geri çekiş sorusudur. Ötekiliğe davet edilmişimiz ve ötekiliğe uzanışımız, tek-tek ötekilerle iletişimimizi önceleyip belirleyen zorunlu bir şiddet içerir. Yaratıcılığa ulaşmak için içine girmek ve risk almak zorunda olduğumuz, müziğin yerine şiiri geçirerek nihilizmden öteye geçmeye çalıştığımız ama Nietzsche'ci yıkıcılığa hep borçlu kalan bir şiddet... Heidegger etik deneyim yoluyla *bizi*, batının kaderini yeniden düşünebilmemiz için kendimizi açtığımız ötekiliği, oluşun özsel ortaklığı (*essential commonness*) içinde olanaklı kılan, böylece bir indirgemecilikten uzaklaşmak için bir başka indirgemeciliğin (belirli bir yer ve tarihte olan *biz* ve pre-fenomonolojik bir çıkış noktasının yerine pre-metafizik bir yer anlamında) riskine açıldığımız bir "*Evet deyiş*" e çağırır. Bu karşılaşmanın yeri, oluşun anlam sınırlarını aşan kendisini açışı, ama her açışında zorunlu olarak örtük kalması nedeniyle geri çekilişi, yani Nietzsche'nin bizi mahkum ettiği nihilizmin anlam sınırlarını aştığı yerdir. Oluş anlamsız bir sözcüğe indirgendiğinde unutulmuş anlamın kendisini şiddetle görünür kıldığı yerdir.

Sonuç Olarak

Sonuç olarak etiğin yeri – OWA' da söz edilen Yunan tapınağının duruşunu düşünelim, ya da *Building Dwelling Thinking*'teki köprü'nün birleştiriciliğini – olmayan bir yerdir. Hiçliktir. Ama pre-metafizik bir görünüş ve geri çekiliş olarak hiçliktir. Bununla birlikte sanat eserinin bize yakınlaştırdığı oluş gibi hiçlik te "dil'in doğru kavramı" ve "şiirin sanat alanındaki ayrıcalıklı konumu" ile ancak dil ile olanaklıdır. Bu anlamda hiçlik, *phusis*'te aşkınsal öznenin bilişsel yapısını bozar; pre-fenomenolojik bir olanağı (zaman ve uzamın saf algı formları olarak gizli ontolojik statüsünü) pre-metafizik bir olanakla,

orijinal mücadelenin kendi içinde açığa vurulan oluşunun (*be-ing*) olanağıyla değiştirir. Gizli ontolojik statü açığa çıkar ve nesneyi karşısına alıp anlamlandıran bilişsel olanaklılığın *öncesinde* kendisini şiddetle görünür kılar. Eğer “oluşun-kendisi kendisini *phusis* ve *logos* olarak aşına kılıyorsa” ve *phusis* logosun bir araya getirici kapsayıcılığını *phusis*'in kapsayıcı şiddeti olarak sunuyorsa, sanat eserinin bize yakınlığına ulaşma oluşturmada kendini dehşet ve korku olarak açığa vurur.

Heidegger'de etik deneyim hiçlikte, Nietzsche'ci nihilizmden – Nietzsche'de en yüksek değerlerin kendilerini değersizleştirerek yaşamın anlamını yitirdiği nihilizmden – ve Hegel'ci nihilizmden – Hegel'in kavramın kendisinin bilgisine ulaşma yolunda *mutlak bilinç*'te tarif ettiği mutlak olumsuzluktan farklıdır. Heidegger, Hegel'in dehşet deneyiminden (*angst*), Nietzsche'nin ise, görünüm ve belirlenimin hiçlik değil gerçeklik olduğu ve bunun ötesinin değer için Arşimet'çi bir dayanak noktası oluşturmasının yanılsama olduğu, her şeyin görünüm ve belirleniminin gücünün oyunundan ibaret olduğu görüşünden yararlanır.

Ama bence asıl olarak Nietzsche'ci nihilizmden öteye gidebilmek için, yani sorumluluk, adalet ve ötekine karşı bir umursama getirebilmek için yaslandığı yeri, *dehşet'i* Kierkegaard'cı masumiyette bulur. Kierkegaard dehşeti deneyimleme halini anlatırken şöyle diyordu:

“Bu halde (state) barış ve dinginlik var; ama aynı zamanda başka bir şey daha var... Nedir o o halde? Hiçbir şey? Peki hiçbir şey nasıl bir etki ortaya çıkarır? Dehşeti yaratır (*beget*)...”²⁹

Bununla birlikte Heidegger, edilgenlik, kırılganlık (*vulnerability*) ve yanıt veren sorumluluk (*responsive responsibility*) kavramlarını Hıristiyanı bağlamda değil, daha çok pre-Sokratik Yunan söyleminin şiirsel düşüncesinde yorumlar. Özellikle Sophocles'in trajik söylemi unutulmuş olan oluş'un, şiddetle kendisini açmasının davet ettiği dehşet ve karşı şiddet deneyimi bizi, “Batının tinsel çöküşüne” karşı çıkmaya çağırır. Heidegger, IM'de Batının, Rusya ve Amerika'nın umutsuz ideolojilerine karşı Alman – Avrupalı Dasein'da Yunan mirasını sahiplenmesi gerektiğini vurgular. Böylece, burada oluş'ta kendisini aşına kılan oluş, yukarıda söz ettiğim *Biz*'e belirli bir jeo-politik içinde açılır.

Theodore Kisiel, bu jeo-politik durumu Max Weber'in devlet otoritesinin meşruiyetini sağlayan rasyonel – bürokratik ve karizmatik özelliklerini tamamlayan bir Alman – Dasein'ı olarak yorumlar. Kisiel'e göre Hölderlin'in şiirsel söylemi, - ata toprakları (*fatherland*) ve anayurt (*homeland*) gibi – Weberian gelenekselliğe vurgu yapar ve Yunan Dasein'i ile Alman Dasein'ını buluşturan, oluş'un tarihsel yanlış yorumlanmalarını aşan Alman şiirsel söyleminin oluş'a isim verme gücünü gösterir.

Böylece ethos'un şiirselleşmesi, Yunanca *polis* sözcüğünün trajik ve dehşet uyan-

²⁹ CIM, sf. 229.

dıran *Antigone'de* Almanca'ya, devlet (*Staat*), ya da şehir (*Stadt*) olarak değil, Alman Dasein'in Yunan tinine, Yunan mirasına sahip çıkabileceği bir tarihsel yer (*historical site*, Almanca *Stätte*) olarak aktarılmasında görülebilir.

Ethos'un burada-oluş'u, Alman jeo-politiğinde Batının kaderi olarak Nietzsche'nin nihilizminden öteye geçer. Ethos "bu şairlerin ve düşünürlerin topraklarında" yitirdiği ontolojik statüsüne yeniden kavuşur ve böylece *extension* anlamında uzam ve zamanın öznel bilişsel yapılarının sınırlarını, kendi akışları içinden gelen bir olanakla, - Yunanca *Peras* kavramının kendi sınırlarını aşma olanağının esinlediği gibi - dehşet, şiddet ve şiirde duyulabilir olan bir yaratıcılıkla yıkar. *Polis*'ten *Apolis*'e, Kierkegard'çı bir dehşetin pre-Sokratik şiirsel yorumuyla geçerken, sınırlar ve coğrafi belirlenim oluş'un, *Phusis* olarak kendisini açısında anlamını yitirir. *Bizi* sınırların aşıldığı bir farkına varma (*apprehension*) biçiminde, Alman jeo-politiğinin genişleyip yayılmacı oluşumuna götürür.

Bence Theodor Kiesel, başka pek çok yorumcu gibi bir ölçüde doğru okuma yapıyor. Hans Sluga'nın Carl Schmitt'e referansla söylediği gibi, etik - estetik deneyimin politik açılımı "Tüm politik ayrımların insan tarafından yaratıldığı"³⁰ düşüncesini içerir. Oluşun kapsayıcı bütünlüğünü gücü karşısında Alman jeo-politiği, nihilizmin, aşkınsal önceliliğin ve aşkınsal fenomenolojinin ötesinde yeni bir hümanizme ulaşır.

Yine kabul etmemiz gereken bir nokta, Heidegger'in *Letter on Humanism*'de Hölderlin'in *Remembrance (Andenken)* şiirine gönderme yaparak, Alman özü (*German essence*) aracılığıyla dünyanın yeniden şekillenebileceğinden³¹, Goethe'nin kozmopolitan şiirinden değil, Hölderlin'in Alman taşrasını yakalayan şiirinden yola çıkarak, Yunan düşüncesinin bize gönderdiği düşünsel mirasa erişebileceğimizden³² bahseder.

Bununla birlikte, yine L.H'de, *Being and Time*'daki iki ünlü cümlesini birbiriyle ilişkilendirirken, *techne*'nin teknolojik düşüncede eksik kalan yönünü vurgular. Bu iki cümleden biri: "Yalnızca Dasein oldukça oluş vardır", diğeri ise "Oluş saf ve yalın aşkınlıktır" diye çevrilebilir. "Vardır!" sözcüğü Almanca *Es gibt*'in karşılığı olarak İngilizce'de, *There is / It gives* diye karşılanıyor. Türkçe, *olan - kendini sunandır* diye çevrebileceğimizi düşünürsek, Heidegger'in *Being and Time*'dan bu yana gelen düşüncesinde öznenin aşkınsal-egemen pozisyonunun edilgen ve umursayan bir oluş biçimine tahvil edildiğini görebiliriz. "İnsan oluşun çobanıdır"³³ sözü Dasein'a, Dasein oldukça olan (*be-ing*) oluş'un (*being*) olurken (*be-ing*) özünü hatırlatması, onu umursamaya ve çobanlığa çağırmasını anlatıyor. Oluş, *es gibt* olarak, *burada-olan, kendini-sunan* bir ötekilik olarak insana sunuluyor.

Şimdi, sormamız gereken soru şu: Heidegger'in *Being and Time*'dan beri Oluşun

³⁰ CIM, sf, 242.

³¹ LH, sf,242.

³² LH, sf, 243.

³³ LH, sf, 261.

oluşu (*be-ing of Being*), aşkınsalın aşkınlığı, etiğin oluşu, (*ought*) kavramlarında sürdürdüğü ontolojik projesine baktığımızda, şiddet ve şiddetin jeo-politik sonuçlarının dışında, belki de Heidegger'e karşı, farklı bir etik olanak görebilir miyiz?

Oluş'un kendisini olmak zorunda olandan (*but-ought-to-be*) kopuk düşünebilmek, *henüz-değil*'i (*not-yet*) açık uçlu bir halde bırakabilir. Böylece ethos'un şiirselleşmesi, olmak zorunda olan oluş'un kapsayıcı bütünlüğüne, Alman jeo-politiği'nin, oluş'un Yunan düşüncesinden gönderilen hakiki anlamına ulaşma misyonuna ve şiirin bu misyonda örtük kalandan, anlaşılabilir olana bir aktarma aracı olarak Alman diline indirgenmesinin dışında düşünülebilir. Ötekilik, farklılık ve çoğulluk olarak, dehşetle karşılaştığımız ve karşı şiddeti davet eden özsel ortaklık dışında deneyimlenebilir. Dehşetin yerini hayret, gülümseme, farklılığın ironik farkındalığı alabilir. Chantal Mouffe'nin *ethos'un demokratizasyonu* diye tanımladığı, ötekiliğin burada-oluş'ta farklılık olarak umursanması böylece olanaklı olabilir.

Heidegger'de Heidegger'e karşı, ethos'un şiirselliğini demokratizasyon için bir şans olarak düşünebilirsek, *Polis*'i, Simon Critchley'in Hannah Arendt'e referansla söylediği gibi farklılıkların bir arada olabildiği kamusal bir alan olarak düşleyebiliriz.

Heidegger, ethos'u bir habitat olarak düşünmemize olanak vererek, etik-estetik deneyimde insanın ötekiliği ile yüzleşmesinin, onu hiçliğin bir adım ötesine taşıyabileceğini bize öğretti. Ancak, mahrem ve kamusal arasında geçit (*passage*) sağlayabilecek olan şiiri, şiddet ve karşı şiddet geriliminde düşündü. "Sanat, hakikatin işe koyulması olarak şiirdir." dedi³⁴ ve hakikatin kendisini, olduğu gibi anlama çabasını, ötekiliği oluşun şiddetinin kendisini açtığı yerde, yani ortak özde (*common essence*) buluşma olarak gördü.

Oysa bu yer, farklılıkların ortak akılda özdeşleştirilme sürecinin bir adım ötesine geçebilme fırsatı olarak, demokratizasyon için, ortak aklın kapsayıcılığını aşarak açılan bir olanak olarak düşünlenebilirdi. Bence hala düşünlenebilir.

Bu düşü koruyabilmek için yapmamız gereken şey belki de, Heidegger'in etik-estetik deneyimini mahremin kamusalla ilişkisini, kendisini *Es gibt* olarak açanın zorunluluğunda (*essential*) değil, Derrida'nın *Es gibt*'in karşılığı olarak önerdiği *Ilya la Cendre*'nin (kendisini sunarken geri çekilenin kendisi değil, geride bıraktığı izi) açık uçlu şiirselliğinde aramaktır. Derrida'nın Heidegger yorumlarında, kendisini sunanın oluşunu metafiziğin kapsayıcılığının dışına çıkarmak için varmış gibi yapma deneyimini bulabiliriz. Böylece, zorunluluktan zorunlu olmayabilen (*non-essential*) bir umursama etiğine, oluşun oluşunu anlamayı askıya aldığımız açık uçlu bir *henüz-değil* deneyimi ile geçebiliriz. Heidegger'in umursama etiğini *henüz-değil*'in açıklığında anlamak, ötekiliği farklılık olarak kabul edip, mahrem-kamusal arasında zorunlu olmayan bir ilişki için

³⁴ OWA, sf, 199.

sanatı, hakikatin işe koyulması olarak değil, Derrida'nın söyleyişi ile "sınırı işe koyan"³⁵ bir olanak olarak anlamak demektir. Bu anlayışta, kendisini sunarken aynı zamanda silen bir oluşun boşluğu, metafiziğin kuşatıcı ve kapsayıcı indirgeyciliğinden öte bir yerde deneyimlemeye çağırılır. Bu anlayış, teknik düşünen insanın boşluğunu doldurmak için metafizik bir zorunluluğun değil, yine Derrida'nın sözcükleriyle, " sonsuz çeşitlilikteki seslerin tonlamalarının"³⁶ çağrısına kulak vermektir.

Abstract

In this article I will discuss the experience of the ethical in later Heidegger. I will focus on the *place* of the ethical in Heidegger with regard to the lack of the ontological status of it in Kant. Thereby, I will refer to the conditions of the possibility of experienceability in Kant and post-Kantian philosophy in order to clarify the epistemological ground of ethics and show that the experience of the ethical has a *secret* ontological status that requires questioning from Heideggerian point of view. Then, I will discuss temporality of the *isness*, or the being of the intentionality and the notion of life-world as pre-bias of this *isness*. The shift from a central and transcendental subjectivity whose cognitive structure is supposed to have a pre-phenomenological *isness* to the constitution and receptive responsibility of subject as being-in-the-world, marks an alternative attempt to access the necessarily inaccessible as a consequence of the ontological difference for Heidegger. I argue that this attempt that relies on a Greek and especially pre-Socratic interpretation of what remains concealed in the unconcealment of Being as *phusis*, due to the use of *phusis* and its togetherness with logos, in the final analyses, the experience of the ethical calls for a violence-doing *we* for later Heidegger. I think, despite the richness and originality of Heidegger's interpretation of *ethos* and its coming to be in the habitat that human beings dwell, the creativity and openness of the experience of the ethical retains an attempt to remember and become proximate to a pre-metaphysical origin that refers to a new but violence doing humanism.

Nevertheless, besides the totalitarian political consequences of Heideggerian experience of the ethical, like his claim of the German Dasein inheriting the Greek originality and his favoring German geo-politics as a result of this, I claim that Heidegger still very inspiring. Similar to young Habermas, I think, Heidegger against Heidegger can be read for a more hopeful way of applying ethical and aesthetical to the habitat that we share with other and for a more democratic understanding of *ethos*.

³⁵ Derrida Jacques, *Positions*, translated by Carlson D.G., Routledge, London, 1992, sf, 12.

³⁶ Derrida Jacques, *Cinder*, translated by Lukacher Ned, University of Nebraska Press, Lincoln-London, 1991, sf, 14.